

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
Грабар Наталі Григорівни «Система професійного спілкування в соціокомунікативному середовищі бібліотечної сфери»,
подану до спеціалізованої вченої ради Д 64.807.02 на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

Актуальність теми дисертаційної роботи. Розвиток національної інформаційної інфраструктури, нова соціокультурна ситуація, інформаційне переважання, впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій здійснюють вплив на усі сторони суспільного життя, зокрема й на бібліотечну діяльність, систему професійного спілкування. Бібліотеки стають відкритішими для світу і користувачів. Водночас глобальна комунікація, глибинне проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності особи і суспільства додає і нових ризиків. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває дослідження системи професійного спілкування в соціокомунікативному середовищі бібліотечної сфери та визначення напрямів підвищення її ефективності в умовах сучасних викликів.

Важливо, що дисертація Н. Г. Грабар є складовою планів науково-дослідних робіт Харківської державної академії культури «Документально-комунікаційні структури суспільства: інноваційні стратегії розвитку» (державний реєстраційний номер 0109U000512) та кафедри культурних універсалій Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (ХНТУСГ): «Комунікативні практики у ЗВО аграрного профілю».

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації є достатнім. Залучення ґрунтовної теоретичної бази та використання загальнонаукових, теоретичних та спеціальних

наукових методів дослідження у поєднанні з системним, синергетичним, соціокультурним та діяльнісним підходами дозволили Н. Г. Грабар осмислити об'єктивні процеси трансформації професійного спілкування в бібліотечній сфері, виявити закономірності його розвитку.

Вірогідність одержаних результатів забезпечується ґрунтовним аналізом праць вітчизняних та зарубіжних дослідників та емпіричними даними, які одержані авторкою роботи особисто, зокрема: аналіз різноманітних аспектів професійного спілкування бібліотечних фахівців, зокрема під час науково-освітньої та соціокультурної діяльності. Висновки, одержані здобувачкою, відповідають меті і поставленим завданням. Повноту викладу основних наукових положень, висновків та рекомендацій дисертації засвідчує зміст 53 публікацій, серед яких 6 статей у зарубіжних фахових виданнях. Результати дисертації широко обговорювалися на конференціях і семінарах, що свідчить про належну апробацію результатів дослідження.

Наукова новизна. До найбільш суттєвих наукових положень слід віднести: *по-перше*, сформоване системне уявлення про професійне бібліотечне спілкування як особливу комунікативну технологію, що поєднує гуманістичні та технологічні аспекти, та специфічний напрям практичної, науково-освітньої та управлінської бібліотечної діяльності й базовий компонент професійної комунікації;

по-друге, обґрунтування положення про професійне спілкування в соціокомунікативному середовищі бібліотечної сфери як діяльності, що виявляється у взаємозв'язках фахівців під час виконання практичних, науково-освітніх й управлінських завдань на локальному, регіональному, національному, міжнародному рівнях;

по-третє, авторкою доведено, що професійне спілкування в соціокомунікативному середовищі бібліотечної сфери є важливим інструментом бібліотечного менеджменту, що особливо важливо в умовах кризових ситуацій.

Значущість результатів дослідження для науки і практики.

Наукова цінність дисертаційної роботи визначається поглибленням теоретичних положень та розробленням науково-практичних рекомендацій щодо системи професійного спілкування у соціокомунікативному середовищі бібліотечної сфери.

Практична значущість отриманих результатів визначається тим, що викладені в дисертаційному дослідженні положення, узагальнення, висновки є теоретико-методологічною основою для впровадження в практику роботи бібліотек України з метою вдосконалення їхньої діяльності. До того ж, системний опис, характеристики бібліотечного професійного спілкування, запропонована система комунікативних практик бібліотечного спілкування можуть бути долучені до навчальних програм у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації при викладанні професійно-орієнтованих спеціальних дисциплін, що формують фахові компетентності фахівців за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та в системі підвищення кваліфікації бібліотечних працівників.

Структура та зміст дисертації відповідають меті, завданням дослідження, логіці наукового пізнання та охоплюють вивчення широкого кола питань, які розглядаються взаємопов'язано відповідно до визначеної структури. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел із 566 найменувань (57 сторінок), 8 додатків (33 сторінки). Загальний обсяг дисертації – 480 сторінок: основний текст – 369 сторінок.

У вступі дисертації (с. 21–30) обґрунтовано актуальність теми, розкрито ступінь дослідження проблеми; відображено зв'язок роботи з науковими програмами, планами; сформульовано мету, об'єкт, предмет і завдання; вказано використані методи дослідження; обґрунтовано наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне та прикладне значення,

висвітлено особистий внесок автора, апробацію результатів роботи, наукові публікації, наведено фактографічні дані про дисертаційну працю.

У першому розділі *«Теоретико-методологічна база дослідження професійного бібліотечного спілкування»* (с. 31–96) дисертанткою досліджено еволюцію теоретичних поглядів на процеси бібліотечного спілкування, визначено методологію та обґрунтовано методи дисертаційного дослідження, проаналізовано терміносистему предметної сфери.

Спираючись на дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, авторка звертає увагу на розвиток професійного спілкування у бібліотечному соціокомунікативному середовищі на засадах поєднання різних підходів до міжособистісного, групового спілкування та взаємодії в медіа-середовищі.

Цілком слушно в системі професійного бібліотечного спілкування нею виділено: суб'єктів професійного спілкування, їх соціальні ролі; рівні взаємодії; канали; комунікативні мотиви; комунікативну культуру суб'єктів спілкування; комунікативні бар'єри; соціальний ефект від професійного спілкування.

Врахування основних засад синергетичного підходу дало змогу Н. Г. Грабар розглянути професійне бібліотечне спілкування як відкриту динамічну систему; обґрунтувати основні модифікації суб'єкт-суб'єктних відносин у бібліотечній сфері; прослідкувати процес диверсифікації професійного спілкування в бібліотечній сфері; з'ясувати особливості спілкування у бібліотеках та у науково-освітньому середовищі бібліотечної сфери на різних рівнях взаємодії.

Глибоке вивчення різноманітних теоретичних напрацювань, власний багаторічний практичний досвід дали змогу Н. Г. Грабар розглянути професійне спілкування у бібліотечній сфері як специфічний вид професійної діяльності в бібліотеках різних видів з урахуванням функціональних ознак, трансформаційних процесів, впливу чинників зовнішнього середовища.

Здобувачка здійснює уточнення базових термінів дослідження, визначає спільне і відмінне в розумінні понять «спілкування» та «комунікація» (детальніше основні підходи щодо цього висвітлено у додатку Б), обґрунтовує доречність застосування термінів «професійне спілкування» та «професійне бібліотечне спілкування» та ін.

У другому розділі *«Структурно-функціональний аналіз системи професійного бібліотечного спілкування»* (с. 97–160), який складається з трьох підрозділів, уточнено структурні та соціально-функціональні особливості професійного спілкування в бібліотечній сфері, схарактеризовано особливість зв'язків між суб'єктами професійного бібліотечного спілкування. Підкреслюється, що професійне спілкування у бібліотечній сфері включає також користувачів бібліотеки, партнерів з інших сфер діяльності (адміністративні, музейні, архівні, освітні заклади); в освіті – спілкування з іншими освітніми закладами як бібліотечного, так і не бібліотечного напрямку; в науці – спільні наукові дослідження бібліотекознавців і практиків, а також з інформаційними, музейними, архівними спеціалістами, культурологами, філософами, соціологами тощо. Важливим є обґрунтування дослідницею компенсаторної функції професійного спілкування в бібліотечній сфері.

У третьому розділі *«Інноваційні зміни в системі професійного спілкування в соціокомунікативному середовищі бібліотечної сфери»* (с. 161–204) розкрито напрями диверсифікації професійного бібліотечного спілкування та проаналізовано просторово-середовищні зв'язки суб'єктів бібліотечного спілкування. Основною особливістю просторово-середовищних зв'язків суб'єктів професійного бібліотечного спілкування авторкою визначено динамічність розвитку бібліотеки, багатовекторність її зв'язків, відкритість до нових умов і можливостей системи соціальних комунікацій. Наголошено на необхідності вибору оптимальних форм професійного спілкування для кожного аспекту, вагомому значенні

підвищення комунікативної компетентності бібліотечних фахівців. Визначено, що особливість професійного бібліотечного спілкування полягає в поєднанні універсальних та специфічних властивостей, що передбачає формування соціокомунікативних зв'язків, засвоєння соціальних норм, ролей та навичок, практичних методик. Слушним є визначення авторкою специфічних характеристик професійного бібліотечного спілкування (професіоналізм бібліотечного фахівця, розуміння ним суспільного значення своєї діяльності; професійні цінності, які консолідують бібліотечних фахівців і їхніх партнерів; нові напрями бібліотечної діяльності й проблемні питання, які потребують обговорення; відпрацювання єдиної стратегії між суб'єктами взаємодії в процесі реалізації різноаспектних бібліотечних процесів та проєктів; комунікативна компетентність бібліотечного фахівця, вміння вести професійний діалог з користувачами бібліотек щодо задоволення їхніх інформаційних потреб, підвищення якості бібліотечних продуктів та послуг, етика спілкування; взаєморозуміння, узгодження дій; спрямування кожного процесу професійного бібліотечного спілкування на результативність).

У четвертому розділі *«Системно-діяльнісні умови професійного спілкування в бібліотеці»* (с. 205–273) Н. Г. Грабар проаналізувала професійне спілкування у виробничій сфері бібліотеки, маючи на увазі насамперед корпоративне співробітництво і наголошуючи на створенні інформаційних продуктів як результатів професійного спілкування і домовленостей окремих бібліотек про співпрацю. Виокремлено гуманістичний стиль бібліотечного спілкування в процесі соціокультурної діяльності. До основних його завдань авторка відносить: урахування чинників подолання конфліктів та бар'єрів спілкування; використання гуманістично-діалогової і компромісної стратегій міжособистісного спілкування; толерантності, засвоєння різних видів рольової поведінки. Слушним є твердження авторки, що бібліотечна діяльність набуває полікультурного, інтегрально-комунікаційного значення, що зумовлює

розвиток відносин між суб'єктами професійного соціокультурного спілкування в бібліотеках. Певна увага надана визначенню предметного рівня професійного спілкування в бібліотечній сфері, пов'язаному з інформаційними та знаннєвими технологіями.

У п'ятому розділі *«Розвиток професійного спілкування в науково-освітньому комунікативному середовищі бібліотечної сфери»* (с. 274–326) Н. Г. Грабар досліджує трансформацію комунікативних інструментів наукового професійного спілкування в сучасному комунікативному середовищі бібліотечної сфери, умовно виділяє основні модифікації професійного спілкування в науково-освітній діяльності бібліотечної галузі. Важливим є висвітлення вітчизняного та зарубіжного досвіду організації наукових форумів, конференцій тощо.

У шостому розділі *«Напрями підвищення ефективності системи професійного спілкування в сучасному комунікативному середовищі бібліотечної сфери»* (с. 327–382) обґрунтовано підвищення ефективності системи професійного спілкування на засадах квалітології, розкрито пріоритети бібліотечного проєктно-орієнтованого професійного спілкування та запропоновано концептуальні положення компенсаторної моделі професійного спілкування.

Підсумком дослідження є загальні висновки (с. 383–390), у яких знайшли відбиття основні результати дисертаційної праці.

Загалом дисертацію можна вважати завершеною науковою працею, яка характеризується науковою новизною та вирішує конкретне наукове завдання – розроблення науково-методичних та прикладних рекомендацій щодо системи професійного спілкування у бібліотечній сфері. Робота відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертацій.

Оцінка ідентичності змісту автореферату та основних положень дисертаційної роботи. Зміст автореферату повною мірою відображає

основні положення дисертації, які дають підставу дати позитивну оцінку науковій та практичній цінності дослідження.

Повнота викладу результатів дисертаційної роботи в опублікованих працях. Наукові положення та висновки дисертаційної роботи Н. Г. Грабар достатньо повно відображені в 53 публікаціях. Серед них – 2 одноосібні монографії, 16 статей – у наукових фахових виданнях України за спеціальністю, 6 – у зарубіжних виданнях (з яких 1 опублікована у виданні, що індексується в наукометричній базі Web of Science), 19 – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 10 публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації, серед яких 1 посібник англійською мовою, опублікований у Німеччині та 1 стаття, розміщена в зарубіжній колективній монографії.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. У дисертаційній роботі Н. Г. Грабар є певні недоліки. Так, авторка поставила за мету здійснити теоретичне обґрунтування системи професійного спілкування в соціокомунікативному середовищі бібліотечної сфери. При цьому визначення «бібліотечної сфери», на нашу думку, подано не зовсім точно, так на с. 87 зазначено, що «бібліотечна сфера розуміється як єдність науки, освіти та практики», а на с. 97 – «бібліотечна сфера поєднує бібліотечну науку, освіту, практику, управління, які взаємодоповнюють одна одну». У своїх міркуваннях дисертанка виходить на широкі обшари, розглядає професійне спілкування із врахуванням напрацювань філософії, психології, соціології, інших наук, що безперечно, є значним науковим здобутком. При цьому варто було б уточнити, практична діяльність і професійне спілкування, яких саме бібліотек, наукових, освітніх закладів України, Європи, світу стали основою для теоретичних узагальнень. Авторка розглядає професійне спілкування «в інформаційно-виробничому процесі та сервісі сучасної бібліотеки» (с. 90). Не зовсім зрозуміло, що має на увазі дослідниця, які

процеси у бібліотеці вважає інформаційно-виробничими і як трактує поняття «сервіс», адже це не лише процес обслуговування, а у сучасній бібліотеці – комплекс технологій, що надають змогу віддаленим користувачам послуговуватися електронними ресурсами сайту (бібліографічними довідками, списками, базами даних окремих бібліотек та їхніх об'єднань), що можна теж вважати виробництвом бібліографічних даних, реферативної, аналітичної і повнотекстової інформації. Сервіс можна розглядати також як процес взаємодії суб'єктів бібліотечної діяльності і соціуму, що супроводжується активним застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, організованою системою бібліографічних, інформаційно-аналітичних ресурсів, що забезпечують ефективне задоволення інформаційних запитів користувачів.

Значна увага у роботі надана обґрунтуванню «атрактор-атракторного спілкування», від «атрактор» (англ. attract, лат. attrahere – притягувати) – привертати увагу, доводячи, що і бібліотекарі, і користувачі, і партнери своєю успішною діяльністю, знаннями, вміннями, навичками, а також оригінальними науковими ідеями, навчальними методиками тощо привертають увагу один-одного. На нашу думку, слід було докладніше проаналізувати це на прикладах організації успішних соціокультурних заходів, дослідити конкретніше, які чинники впливають на зацікавлення аудиторії, які лідери думок, авторитетні особистості, визначні вчені привертають увагу користувачів, викликають жваве обговорення, навести кількісні і якісні характеристики.

Значна увага у дисертації надана професійному спілкуванню у «віртуальному просторі» (с. 117), «віртуальному середовищі» (с. 151), йдеться про «віртуальний світ» (с. 152), «віртуальних користувачів» і «нове віртуальне спілкування» (с.164). Водночас в урядових та законодавчих документах, словниках з інформаційної діяльності, чинних галузевих стандартах, фаховій літературі усталеними є терміни «електронне

середовище», «електронна послуга», «віддалений користувач», «електронна культура», «електронне (цифрове, онлайнове) обслуговування», «інтеркативне спілкування» тощо. Відвідувачі бібліотек не є віртуальними, це реальні особи, які послуговуються ресурсами бібліотеки, спілкуються з бібліотекарями віддалено, онлайн завдяки новим технологіям.

Зазвичай дослідниця виділяє «традиційне» (безпосереднє) і «віртуальне» (опосередковане) спілкування. На нашу думку, все ж спілкування буває особистим – віч-на-віч, і віддаленим (у просторі і часі) – за допомогою звичайної пошти, телефону, сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому міжособистісне спілкування є не віртуальним, а реальним, що здійснюється в електронному середовищі за допомогою комунікаційних каналів, мережевих засобів, мобільних технологій тощо. Варто було у дослідженні приділити цьому більше уваги, докладніше розглянути синхронне і асинхронне онлайнове спілкування в процесі надання бібліотечних інформаційних послуг.

Дискусійним є твердження Н. Г. Грабар «Загальноновизнано, що 80% часу керівники витрачають на спілкування з персоналом» (с. 127), подане без посилань на опубліковані документи чи власне дослідження.

Безперечно, професійне спілкування є предметом даної дисертації, який розглядається всебічно та багатоаспектно, однак значно перебільшеним є твердження авторки: «Саме професійне спілкування бібліотечних фахівців дозволило надавати користувачам бібліотек доступ до БД EBSCO, Medline, Elsevier, Springer, CAB, FSTA та ін.» (с. 139–140). На нашу думку, доступ до зарубіжних баз даних, диктується суспільними потребами, запитам користувачів, і головне – забезпечується значними фінансовими зобов'язаннями з боку уряду, державних структур чи певних освітніх закладів, які надають до них доступ. Доступ до зарубіжних баз даних – є нагальною потребою часу, однією із стратегій розвитку інформаційного простору держави, складовою напрямів розвитку наукової бібліотеки як

інформаційного центру, яка покликана забезпечувати інформаційно-знаннєві потреби користувачів, організувати доступ до світових інформаційних ресурсів. Про це, зокрема, наголошено й в Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні (схвалена Кабінетом Міністрів України від 15 травня 2013 р. №о 386-р), де стосовно науки та інновацій зазначено «прискорити розвиток національної системи цифрової науково-технічної інформації, забезпечивши при цьому створення цифрових ресурсів та електронних баз даних наукової та науково-технічної інформації; забезпечити доступ до іноземних цифрових ресурсів та електронних світових баз даних наукової та науково-технічної інформації».

У п'ятому розділі «Розвиток професійного спілкування в науково-освітньому комунікативному середовищі бібліотечної сфери» докладно розглядаються наукові конференції, організовані провідними бібліотеками України упродовж 2010–2017 рр., зокрема Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, Науковою бібліотекою імені М. Максимовича Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка, Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка. Не ставлячи під сумнів результати дослідження, усе ж таки важливо було б вказати джерела, на основі яких здійснювалося дослідження.

Дисертація написана науковою мовою, з врахуванням сучасних змін в українському правописі. Проте, подекуди авторка захоплюється вживанням неологізмів, слів іншомовного походження, які мають українські відповідники, або які не завжди можна зрозуміти. На нашу думку, це не лише засмічує літературну українську мову, а й не сприяє сприйняттю тексту, до прикладу: мейкейспейс, бенчмаркінг, бібліоковоркінг, бібліомікс, мешап, краудсорсинг, буксейшн, мобігра, фанмоб, мобхаус, коучинг, скайбінг, фрірайтинг, стортелінг, твіти, т'ютер, тьюторство, event-проект (с. 202, 229, 230, 234, 260, 266, 321, 338, 365) та ін. Якщо ці терміни такі важливі для

викладу наукової думки, варто було зробити окремий словник, і пояснити їхнє значення.

У тексті дисертації наявні абревіатури, скорочення назв, при цьому Список скорочень відсутній. Це не зовсім зручно для читачів, адже на сторінках роботи зустрічаються маловідомі і маловживані скорочення назв і термінів, особливо багато скорочень назв установ зроблено у додатку Д.

Зустрічаються в тексті й загальні посилання до ресурсу. Так, наприклад, подані відомості про регіональне соціологічне дослідження «Бібліотека нашої громади: сучасне і майбутнє» фахівців Дніпропетровської ОУНБ, в результаті якого визначено, що 81 % респондентів висловили потребу консультаціях (с. 124) скеровує до сайту книгозбірні, на якому знайти відомості про вказане дослідження неможливо.

Однак викладені зауваження не зменшують теоретичного та практичного значення результатів дисертаційної роботи, до того ж окремі з них можуть бути враховані в подальшій роботі автора.

Загальний висновок. Проведене вивчення та аналіз дисертаційної роботи Наталі Григорівни Грабар дає змогу зробити висновок, що за своїм змістом, теоретичним рівнем і практичною значимістю, вона є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне наукове завдання.

Н. Г. Грабар заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора наук з соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Офіційний опонент

докторка наук із соціальних комунікацій,
старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу науково-бібліографічної інформації
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

Т. В. Добко

